

ZÁRÓJELENTÉS.

OTKA ny. sz. T 048286. Futamidő: 2005-2006

A kutatás a munkatervnek megfelelően két szakaszban került végrehajtásra. Az első szakaszban a japán gazdaságfejlődés problémáit vizsgáltuk, nevezetesen azt, hogy miért volt olyan rendkívül gyors a gazdasági növekedés az 50-es évektől a 90-es évek elejéig, más szóval mivel magyarázható a „japán gazdasági csoda”, továbbá azt a kérdést, hogy mi okozta ezt követően az elhúzódó recessziót. A kutatás első szakaszának eredményei a *Közgazdasági Szemlében*, (1.), továbbá a 7. folyóirat cikkben kerültek publikálásra.

A kutatás második szakaszában a fő kérdés Japán szerepének vizsgálata volt a világgazdasági centrumok (Egyesült Államok, Japán, Európai Unió) versenyében. Ennek kapcsán sikerült magyarázatot találni a modern gazdaság fejlődésének néhány sajátosságára (lásd 2.-öt). A kutatási szakasz előzetes eredményeit intézeti OTKA tanulmány foglalta össze (9.), amely tartalmazza a téma teljes adatbázisát, beleértve az olyan adatokat, amelyek folyóirat cikkekben terjedelmi okok miatt nem kaphattak helyet.

A világgazdasági verseny kapcsán különös figyelmet szenteltünk az Európai Unió, nevezetesen az EU 15-ök növekedési problémáinak, amelyek a magyar gazdaságfejlődést közvetlenül érintik. Mindenek előtt a német gazdasági növekedés tényezőit és problémáit analizáltuk. Az ezzel kapcsolatos kutatás eredményei a *Statisztikai Szemle* két egymást követő számában (5. és 6.) jelentek meg. A továbbiakban vizsgálat tárgyát képezte az Európai Unió (EU 15-ök) egészének fejlődése is (lásd 3-at és 8-at). Mivel a technikai haladás alapvető tényezője a kutató-fejlesztő tevékenység, utóbbi szerepét Japán mellett az Európai Unióban is megvizsgáltuk, az e tekintetben élenjáró EU országok, Svédország és Finnország példáján. A némileg paradox eredmények a 4. folyóirat cikkben olvashatók.

A kutatás alapján levonható *legfontosabb következtetés*, hogy a modern gazdaság fejlődését a növekedési mechanizmus, továbbá a nemzetközi gazdasági viszonyok és a gazdaságpolitika együttesen, egymással kombináltan határozza meg. Arra törekedtünk, hogy feltárjuk mindhárom komponens szerepét Japán és a többi világgazdasági centrum fejlődésében.

Elsődleges jelentőségű a *növekedési mechanizmus*, illetve a technikai haladás. Ezzel összefüggésben született meg a Solow nevével fémjelzett neoklasszikus növekedélmélet, amellyel nagyjából egyidejűleg dolgozta ki lényegesen más elvi alapon a magyar származású kiváló angol közgazdász, Lord Kaldor (Káldor Miklós) növekedési modelljét, benne a *technikai haladás függvényt* (technical progress function). Kutatásunk során olyan termelési függvény bizonyult a gazdasági növekedés adekvát magyarázatának, amely káldori típusú (lásd 10.-et).

A *nemzetközi gazdasági viszonyoknak* a globalizálódó világgazdaságban egyre nagyobb, nem egyszer meghatározó szerepe van a gazdasági növekedésben. Sokrétű jelenségről van szó. Ide sorolható mindenek előtt a *világpiaci árak* alakulása. Az 1973-as olajárrobbanás óta elsősorban a *kőolaj* (és a hozzá kapcsolt földgáz) ára befolyásolja a gazdasági növekedést.

Japán és a világkereskedelemben résztvevő más országok számára nem kevésbé lényeges a *valutaárfolyamok* alakulása (kivételem a nagy belső piaccal rendelkező Egyesült Államok). Különös figyelmet érdemel a valutaárfolyamok viszonya a vásárlóerő-paritásos, továbbá a ráfordítás-paritásos szinthez. Utóbbi közelítően a feldolgozóipari órabérek aránya alapján vettük számításba. Vizsgálati eredményeink azt bizonyítják, hogy a valuta túlértékelése ezekhez a szintekhez képest negatívan hat a gazdasági növekedésre, és fordítva, annak ellenére, hogy a magas valutaárfolyamnak vannak kedvező gazdasági hatásai is. Mit jelent ez közelebről?

A valuta felértékelés mindenképp előtt azért befolyásolja negatívan a gazdasági növekedést, mert a külföldi vevők számára megdrágítja az adott ország termékeit. Két eset lehetséges, és természetesen ezek kombinációi. Az egyik esetben az exportőr a valuta felértékelés után sem csökkenti a hazai valutában kifejezett árat, ezért visszaesik, vagy teljesen megszűnik a kereslet. A másik esetben csökkenti, ami viszont rontja a kivitel gazdaságosságát, veszteségessé válhat a termelés, s ennek kapcsán szintén visszaesik a kivitel, csökken a beruházási kedv és lassul a gazdasági növekedés.

A valuta felértékelésnek vannak további következményei is, főként azzal összefüggésben, hogy olcsóbbá válik a behozatal. Pozitív hatású, hogy bizonyos mértékben csökkennek a termelési költségek és a fogyasztói árak. Ugyanakkor azonban az *importverseny* erősödése miatt nehéz helyzetbe kerülhetnek, tönkremehetnek a hazai termelők, ami az export és a beruházások lefékezésén túlmenően is lassítja a gazdasági növekedést. Valuta leértékelés esetén mindennek az ellenkezője megy végbe. Az eredő hatás, mint fentebb már utaltunk rá, leértékelés esetén többnyire pozitív, felértékelés következtében pedig negatív.

A nemzetközi gazdasági viszonyok hatásának harmadik fő összetevője napjainkban a *működő tőke* beáramlása és kiáramlása. Ennek a tényezőnek főként a viszonylag kis vagy kevésbé fejlett országok (például Kína) esetében van lényeges szerepe a gazdasági növekedésben. A legfontosabb pozitív példa Európában Írország (lásd 11. és 12.). A kedvező növekedési hatás nemcsak abból eredhet, hogy a beáramló működő tőke nagyobb a kiáramlónál, hanem még inkább abból, hogy olyan fejlett technika áramlik be az országba, mint az például Írország esetében történt, amely a hagyományos kereskedelmi kapcsolatok révén nem szerezhető meg.

A *gazdaságpolitika* mind a gazdasági növekedés belső, mind pedig külső, nemzetközi feltételeit befolyásolja, ily módon lassítja vagy gyorsítja a növekedést. Az alapvető dilemma, hogy mi tekintendő elsődleges feladatnak: a valutastabilitás (antiinflációs gazdaságpolitika), vagy a gazdasági növekedés gyorsítása (növekedés orientált gazdaságpolitika). A tényleges gazdaságpolitikának számolnia kell mindkét feladattal, az eltérés a súlyozásában érvényesül. Vizsgálati eredményeink azt valószínűsítik, hogy az utóbbi évtizedekben Japán és az Európai Unió esetében a lassító, az Egyesült Államok vonatkozásában viszont a gyorsító hatás dominált, s ennek igen nagy szerepe volt a világgazdasági erőviszonyok alakulásában.

Milyen magyarázatot kaptunk a kutatás eredményeként a japán gazdasági növekedéssel kapcsolatos alapvető kérdésekre? A káldori típusú modellel végzett vizsgálat alapján bebizonyosodott, hogy a „japán gazdasági csoda” valójában nem volt csoda: a nagyon gyors növekedés a gazdaságfejlődés általános törvényszerűségeinek megfelelően ment végbe. A gazdasági növekedést elősegítette az állam és az üzleti élet képviselőinek együttműködésén alapuló gazdaságpolitika, mindaddig, amíg a nemzetközi gazdasági viszonyok (világpiacon áruk, valutaárfolyamok) Japán számára kedvezőek voltak. A két olajárrobbanás, majd az 1985-ös árfolyamsokk és a jen ezt követő rendkívül nagymértvű túlértékelése előbb csak lassította a növekedést, majd ahhoz vezetett, hogy a 90-es évek elején más okokból kirobbant gazdasági válság elhúzódó jellegűvé vált. Ebben a helyzetben nemcsak a korábbi gazdaságpolitika bukott meg, hanem a válságmenedzselő kísérletek sem vezettek kellő eredményre, mivel alig érintették a japán gazdaságfejlődés nemzetközi feltételeit, mindenképp előtt a jen rendkívül túlértékelt voltát. Utóbbi egyik következményeként az infláció nemcsak megszűnt, hanem deflációba csapott át, ami a monetáris politikát is problematikus helyzetbe (például zéró kamatok) hozta.

Mivel a második világháború után Japán az Egyesült Államok és Nyugat-Európa mellett az egyik világgazdasági centrummá vált, a japán fejlődés átfogó értékelése szükségessé tette a világgazdasági centrumok versenyének vizsgálatát is. Abból a megfontolásból indulunk ki, hogy a világgazdasági verseny alakulása alapvetően a gazdasági növekedés ütemétől, az azt meghatározó, egymással összefonódottan ható tényezőktől függ.

Választ kellett találni arra a kérdésre, illetve kérdéskomplexumra, hogy miért javult Japán és az Európai Unió helyzete az Egyesült Államokhoz képest az első olajárrobbanásig, milyen tényezők változtatták meg e tendenciát a későbbiekben, különösen a 90-es évek óta, mi volt mindebben a növekedési mechanizmus, a nemzetközi gazdasági viszonyok és a gazdaságpolitika szerepe? A kutatás gazdaságmatematikai modellek felhasználásával, ökonometriai vizsgálattal folyt.

A válasz a fenti kérdésekre a növekedési mechanizmus sajátosságaiból adódó hatások mellett lényegében az, hogy a közeledési szakaszban Japán és az Európai Unió számára kedvezőek voltak a nemzetközi gazdasági viszonyok, mind az olajárak, mind pedig a vásárlóerő-paritásos szinthez képest erősen leértékelt saját valuták vonatkozásában, s mindez a későbbiekben Amerika javára változott meg. A változás elsősorban gazdasági törvényszerűségek (a korlátozott természeti erőforrások szűkösebbé válása, továbbá a ráfordításarányok közeledése az amerikaihoz) hatására ment végbe, de nagy szerepe volt benne például a jen tartós túlértékeléshez vezető árfolyamváltozásoknak, továbbá az Európai Unió, ezen belül a korábbiakban főként Németország gazdaságpolitikájának, ami fékezte az export és a beruházások növekedését, s végső soron a gazdaságfejlődést. Ugyanakkor az Egyesült Államokban megszűnt a dollár viszonylagos túlértékelttsége a vásárlóerő-paritásos szinthez képest, a beruházásokat pedig a kamatpolitika is erőteljesen támogatta. Mindez meggyorsította az amerikai gazdasági növekedést és azzal a nem várt eredménnyel járt, hogy *a világgazdasági centrumok versenyében a 90-es évek eleje óta a konvergenciát felváltotta a divergencia.*

A kutatási eredmények alapján számszerűen is érthető, hogy miért nem teljesül a *lisszaboni stratégia* fő célkitűzése, nevezetesen az, hogy az Európai Unió 2010-ig utoléri az Egyesült Államokat az egy lakosra jutó jövedelem (GDP) tekintetében. A fő ok lényegében az, hogy a stratégia kidolgozói nem vették számításba a nemzetközi gazdasági viszonyoknak az Unió számára kedvezőtlen alakulását az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versenyben, továbbá azt sem, hogy a stabil valuta létrehozására orientált gazdaságpolitika, „a stabilitási és növekedési egyezmény új politikai gazdaságtana” nem vezet a gazdasági növekedés meggyorsításához, hanem a tapasztalatok szerint inkább lassítja azt. Az egységes és stabil valuta, az euró bevezetése helyes célkitűzés, de a mielőbbi bevezetés, továbbá stabilitás fenntartása érdekében hozott intézkedések lassították a gazdasági növekedést. Erre utal többek között az, hogy az eurót bevezető 12 ország átlagos növekedési üteme az 1992-öt megelőző több mint három évtizedben megegyezett az euró övezeten kívül maradt országokéval (Nagy-Britannia, Dánia, Svédország), ezt követően viszont jelentősen alacsonyabbá vált, különösen az euró bevezetésének előkészítő szakaszában, 1992–1998-ban (lásd 3. 779. o.).

A vizsgálati eredmények új megvilágításba helyezik a *fenntartható növekedés* problematikáját is. Bizonyos esetekben hosszú ideig fenn lehet tartani aránylag gyors (jelenleg például Egyesült Államok), sőt nagyon gyors (korábban Japán vagy Dél-Korea, jelenleg Kína) gazdasági növekedést. Ilyen helyzet azonban a legtöbb viszonylag fejlett ország vagy régió számára napjainkban már nem áll fenn: *a növekedési ütem időben törvényszerűen csökken a technikai haladás sajátosságai, továbbá a nemzetközi gazdasági viszonyok változása miatt, ezért a fenntartható növekedés sok esetben fenntarthatatlan, illuzórikus célkitűzés.* Felmerül a kérdés, hogy mi lehet a *helyes gazdaságpolitikai cél?* A kutatási eredményekből logikusan adódik, hogy a fejlődés akkor a lehető leggyorsabb, ha az ország vagy a régió maradéktalanul kihasználja az adott fejlődési szakasz lehetőségeit, más szóval eléri az *elérhető gazdasági növekedést*, mivel az egyszer elmulasztott lehetőségek később már többnyire nem térnek vissza, hanem végleg elvesznek.

A gazdasági növekedés egyik legfontosabb, bizonyos értelemben elsődleges tényezője a *kutató-fejlesztő tevékenység* (K+F). Ez hozza létre azt a technikát, amely lehetővé teszi a

gazdaságfejlődést, a termelékenység növekedését. Mindez napjainkban világméretben, elsősorban a legfejlettebb országokban megy végbe. A legtöbb országba az új technika, illetve technológia túlnyomórészt kívülről kerül be, ami magyarázatot ad például arra a paradoxnak tűnő jelenségre, hogy miért tudott Írország az EU átlagnál jóval alacsonyabb kutató-fejlesztő tevékenységgel „gazdasági csodát” produkálni. A K+F-nek jelentős szerepe volt a japán „gazdasági csodában”, a későbbiekben azonban nem volt képes megakadályozni az elhúzódó recessziót. Napjainkban Svédország és Finnország K+F ráfordításai a GDP-hez viszonyítva nemcsak az Európai Unió átlagát, hanem az Egyesült Államok és Japán analóg mutatóit is meghaladják. A két skandináv ország eddig egyedül tudta teljesíteni a barcelonai Európai Tanács 2002 márciusában hozott döntését, amely az Egyesült Államokkal és Japánnal szembeni technológiai szakadék áthidalása érdekében célul tűzte ki a K+F ráfordítások GDP-beli arányának 3 százalékra történő emelését 2010-ig. Milyen tanulságokkal szolgál a kutatás-fejlesztés területén világviszonylatban is élenjáró svéd és finn gazdaságfejlődés?

Az egyik alapvető tanulság kétségtelenül az, mint azt az általunk végzett vizsgálat is megmutatta, hogy a kutatásintenzitás növelése révén jelentősen meggyorsítható a termelékenység emelkedése és javítható a gazdaság versenyképessége, különösen a feldolgozóipar vonatkozásában. Ugyanakkor azonban legalább ilyen fontos egy másik tanulság, nevezetesen az, hogy a kutatás-fejlesztés önmagában véve, *megfelelő gazdaságpolitika nélkül nem gyorsítja meg a gazdasági növekedést*, továbbá nem járul hozzá a foglalkoztatottság növeléséhez és a munkanélküliség csökkenéséhez. Sőt az utóbbi vonatkozásban bizonyos körülmények között épp ellenkező hatást vált ki, mint arra a svéd és a finn példa alapján is következtetni lehet.

Mindezt figyelembe véve levonható a megítélésünk szerint legfontosabb tanulság: *a kutatás-fejlesztés intenzívebbé tételét össze kell kapcsolni egy olyan gazdaságpolitikával, amely minden indokolt eszközzel ösztönzi a beruházásokat, az exportot és a foglalkoztatottság növelését, ennek révén a munkanélküliség csökkentését.* Vizsgálati eredményeink arról tanúskodnak, hogy az ilyen gazdaságpolitika (elsősorban valutapolitika) hiánya volt a fő oka annak, hogy a kimagasló svéd és finn kutatás-fejlesztési eredmények az eddigiekben nem hozták meg a kellő sikert a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság vonatkozásában.

A vázoltak alapján érzékelhető, hogy a téma kutatási eredményei új információkat nyújtanak a gazdaságpolitika és a felsőoktatás számára, továbbá több fontos vonatkozásban elvi-módszertani alapot biztosítanak például a gazdasági felzárkózás lehetőségeinek vizsgálatához, amely napjainkban az újonnan csatlakozott uniós országok, köztük Magyarország egyik legfontosabb társadalmi-gazdasági problémája.

HIVATKOZÁSOK

1. Simon György – ifj. Simon György: A gazdasági növekedés problémái Japánban: a „gazdasági csodától” az elhúzódó recesszióig. *Közgazdasági Szemle*. 53. évf. 1. sz. 2006. január, 46-68. o.
2. Simon György – ifj. Simon György: A világgazdaság fejlődésének néhány sajátossága. *Külgazdaság*. 50. évf., 11-12. sz. 2006. november-december, 4-25. o.
3. ifj. Simon György: A gazdasági növekedés tényezői és problémái az Európai Unióban. *Statisztikai Szemle*. 84. évf., 8. sz. 2006. augusztus, 764 – 787. o.
4. ifj. Simon György: Gazdasági növekedés és kutatás-fejlesztés: a svéd és a finn példa tanulságai. *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 12. sz. 2006. december, 1046-1077. o.
5. ifj. Simon György: A gazdasági növekedés problémái Németországban. *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 1. sz. 2006. január, 6-24. o.
6. ifj. Simon György: A gazdasági növekedés problémái Németországban. *Statisztikai Szemle*. 84. évf. 2. sz. 2006. február, 130-149. o.

7. Simon György – ifj. Simon György: The Japanese Economic Enigma. *International Problems*. Vol. LVII, No. 4/2005, 449-483. o.
8. ifj. Simon György: Economic Growth in the European Union.. *International Problems*. Vol. LVIII, No. 4/2006, 387-413. o.
9. Simon György- ifj. Simon György: Japán és a világgazdasági centrumok versenye. *MTA Közgazdaságtudományi Intézet. OTKA tanulmány*. Budapest, 2006.
10. Simon György: Növekedésmélet- világmodell- gazdaságfejlesztési stratégia. *Külgazdaság*. 49. évf., 3. sz. 2005. március, 31-51. o.
- 11.ifj.Simon György::Az ír „gazdasági csoda”. *Statisztikai Szemle*. 83. évf. 3. sz. 205–237.
12. ifj. Simon György: Ireland’s ‘Economic Miracle’ and Globalisation, *International problems*, Vol. LVII, No. 1-2/2005, 5-30. o.